

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ

Centrum pro další vzdělávání, Komenského nám. 2, Brno

**Učební text pro studující specializačního studia
Výchovného poradenství**

PRAXE PROFESNĚ KARIÉRNÍHO PORADENSTVÍ NA ZŠ A SŠ

Doc. PhDr. Libor Hřebíček, Csc.

BRNO 2002

OBSAH:

Úvod

I. Jak žáci a studenti ZŠ a SŠ vytváří své profesně kariérní cesty

II. Profesně kariérní informovanost

III. Profesně kariérní schopnosti

IV. Profesně kariérní motivace

V. Zdravotní stav

VI. Profesně rozhodovací schopnost

LITERATURA

Ú V O D

Smysl vypracovaného textu spočívá ve dvou okolnostech:

1. Především se čtenáři předkládá obraz o tom, co je **profesně kariérní kompetentnost** mladého člověka, jak se utváří a jaký má smysl ve vývoji žáků a studentů, kteří ve věku 6 – 19 let prožívají první, velmi dramatickou a komplikovanou etapu své životní profesně kariérní cesty. Staví se přitom na některých předchozích poučeních. Avšak hlavně: na následujících stránkách se jde podstatně směrem ke specifikaci kariérního chování a konání těchto 6 – 19 letých mladistvých.
2. V bezprostřední návaznosti na charakteristice profesně kariérní kompetence se analyzují její jednotlivé složky – **dílčí profesně kariérní potenciality**. Text plynule dále vysvětluje **poradensko formativní procesy** jejich utváření, a rovněž metody, formy a prostředky, na jejichž základě si mladiství osvojují své nezbytné profesní kvality. Vždy jsou vyznačeny i vhodné nástroje, kterými by měli příslušní kompetentní poradenští pracovníci, učitelé ad. své svěřené žáky a studenty základních a středních škol kvalifikovaně podporovat.

V jednotlivých pasážích se vychází z nejnezbytnějších teoretických definic, poznatků, charakteristik. Jen na vybraných místech se v textu přece jen upozorňuje na další fundamentální, rozšiřující zdroje informací. Tak se cítí specifika teoreticko metodického studijního textu pro využití ve specializačních studiích na vysoké škole.

Text výrazně akcentuje **empirické informace**, které jsou v současnosti aktuální a reprezentativní pro terén českých škol.

Text věnuje pozornost nejen **diagnostice** analyzovaných potencialit ad., ale i **formám (dílčím či komplexním) poradensko edukativního utváření žádoucích potencialit**.

I. JAK ŽÁCI A STUDENTI ZŠ A ŠŠ VYTVÁŘÍ SVÉ PROFESNĚ KARIÉRNÍ CESTY

Jako vhodná předloha pro naše uvažování nám může sloužit schéma č. 1. – „Proces utváření profesně kariérní kompetentnosti mladistvých“ (str. 4 textu).

Předložené schéma vychází ze zobecněné představy, která zohledňuje předchozí vývoj v náhledech na člověka a jeho profesní kariérní cestu, včetně jeho osobní „vybavenosti, potřebné pro uspokojivé počínání si na této cestě. Respektuje kontinuálnost a mnohostrannou podmíněnost profesně kariérního osudu každého člověka.

Tak se v našem výchozím uvažování navrhuje sjednocení se v chápání výrazu „profesně kariérní kompetentnost mladistvých“. Doporučuje se přijmout ujištění autora tohoto textu, že zaregistroval a kriticky přijal vše pozoruhodné, co již dříve připojili k analyzovanému problému skvělí experti, jako E. Ginzberg, D. E. Super, A. Crites, L. Bužhoff, P. Rokusfalvy, J. Koščo aj. V podáních všech uvedených byl odmítnut statický akt volby povolání a její jednorázový výkon. Zcela logicky.

Připomeňme další okolnost. Řada expertů vnesla do terminologie výraz „Zralost pro volbu povolání“, resp. „profesně orientační zralost“. V obou případech se tím myslela více či méně komplexní lidská schopnost pro zvládání úkolů (rolí), jež jsou rozsety po profesně kariérní cestě lidí. Zcela správně se zdůrazňovala stále se vyvíjející, nikdy definitivně neuzavřená charakteristika oné schopnosti.

Nakonec upozorněme na jistou nesrovnalost v dosud používané terminologii. Řekněme, že existuje řada teoretiků, kteří připomínají, že výraz „zralost ... pro volbu povolání“ není zcela vhodný. Neboť svým rozsahem nepokrývá celkové osobnostní kvality, spjaté s životním profesním účinkováním. Navíc výraz „zralost“ až příliš se v lingvistickém slova smyslu chápe jako označení něčeho již ukončeného ... dokončeného. O to ovšem v životní kariéře člověka – profesionála nikdy nemůže být ani řeči! Tak se nabízí výraz „profesně kariérní kompetentnost“. Autor tohoto textu se za něj rovněž přimlouvá. A to i z následujících důvodů. Kompetentnost znamená více než zralost či způsobilost pro volbu povolání anebo ... profesní orientaci. Je to komplexní způsobilost, je to potenciální míra připravenosti člověka pro zvládání úloh, rolí, problémů, jež se mnohonásobně vyskytují v interakci člověka a světa

práce. Ony existují v kontextu celkového role člověka, zasazeného do mnohonásobných dimenzí práce a celkové kultury společnosti dneška. Profesně kariérní kompetentnost daleko překračuje rámec prostého vztahu člověka a práce.

Takže – vezmeme-li teď na vědomí výše uvedenou definici, včetně stručného zdůvodnění, máme dobrou výchozí možnost vyjádřit několik jejích rozhodných charakteristik.

1. Profesně kariérní kompetentnost je výrazem, který zastřešuje poměrně **značný soubor dílčích lidských potencialit**, které mají více či méně bezprostřední anebo zprostředkovaný smysl při rozvíjení lidské profesní kariéry. Pozn.: Potenciality chápejme jako ... schopnosti, způsobilosti .. anebo také pohotovostní stavy člověka ... pro vyhledávání, identifikaci, analyzování problémů a nalézání uspokojivých způsobů i samotnou realizaci jejich zvládnání - v rámci složité profesně kariérní cesty člověka. S ohledem na vrstvu 6 – 19letých chlapců a dívek považujeme za základní potenciality následující okolnosti (které také budou předmětem našeho rozboru v dalších částech předloženého textu):

- profesně kariérní informovanost (používá se i výraz - profesně kariérní vědomí)
- profesně kariérní schopnosti
- profesně kariérní motivace
- zdravotní stav
- profesně rozhodovací schopnost.

2. S profesně kariérní kompetentností je spjata další zásadní charakteristika. Spočívá v tom, že tato způsobilost člověka má **dynamický charakter**. Vyvíjí se v závislosti:

- na čase, v němž psychobiologické zrání mladistvých je mimořádně rychlé; avšak také je případ od případu rozdílné; tak můžeme v jedněch vyučovacích třídách nacházet přímo výrazně rozdílné, vývojově akcelerované i „pozastavené“ jedince;
- na možnostech, jež pro jedince vytváří bližší i vzdálenější sociální okolí; je zcela nezbytné, aby v tomto směru výchovní poradci, učitelé, pracovníci ze sféry zájmových profesních aktivit brali vážně v úvahu: reálnou rovnost – nerovnost v profesně studijních příležitostech (z hlediska materiální situace rodin mladistvých, pohlaví, místa bydliště, typu školy); sociální původ a vzdělání rodičů a jejich odpovídající aspirace vzhledem k dětem; - míru individuální profesně orientační aktivity jednotlivých mladistvých.

Tak lze říct, že o první etapě profesní cesty žáků a studentů ZŠ a SŠ s dvojnásobnou přesvědčivostí platí charakteristika, která zní paradoxně, ale i přiléhavě. Že totiž je to cesta,

kteřá v těchto raných chvílích života chlapců a dívek má svou prokazatelnou variabilitu, iracionalitu a diskontinuitu. Současne však je také zákonitě, že dosažené stavy a výsledky důrazně podmiňují nástupy dalších následných jevů. Případy od případů musíme být tedy připraveni pro evidentní diskontinuální výpadky a zřejmé nerozumné počiny v jednání jedněch nezralých jedinců. Na druhé straně tatáž etapa profesní cesty u jiných z nich představuje zakládání přesvědčivých a po celý život dále pokračujících profesních kariérních perspektiv.

3. Nakonec připojme třetí metodické poučení. Je v tom, že profesní vývoj vrstvy mladistvých v celé periodě 6 – 19 let si nutně žádá podporu ze strany kvalifikovaných a současně angažovaných osob a institucí. Jde o to, že tito mladiství jsou na jedné straně zákonitě stavěni před velmi obtížné profesně kariérní úlohy – jmenovitě před první a druhou směrovou volbu povolání. A na druhé straně, z principu téhož věkového období, objektivně vzato, na jejich samostatné splnění nemají dispozice. Kardinální smysl mezi všemi činiteli má podpora ze strany: - rodiny, - školy, - profesního poradenství. Rozbor konkrétních obsahových úkolů a rolí jednotlivých činitelů bude předmětem rozboru v následujících kapitolách tohoto textu.

Vývojová charakteristika profesně kariérní cesty žáků a studentů ZŠ a SŠ. Pro ilustraci rozšířme o něco více informační obraz o výše řečeném **kontinuálně diskontinuálním** průběhu profesní cesty žáků a studentů ZŠ a SŠ.

Metodická poznámka: A uvědomme si přitom, že platnost následujících znaků je jen rámcová. Avšak současně má pro nás poradenské pracovníky i jistý poradensko diagnostický a poradensko formativně využitelný smysl v práci s celou populací chlapců a dívek.

Fáze 4 – 10 let. Podle obecné shody názorů životní profesní cesta celých populací začíná již v předškolním věku života. Celé populace začínají již v tomto věku objevovat svět práce. Děje se v něm totiž mnoho zajímavého, co upoutává pozornost. Předškoláci zde nachází řadu námětů pro své tvořivé hry. Se zaujetím si hrají na školu a učitele, na řidiče aut a tramvají, na krotitele cizokrajných zvířat. Sbírají první informace. Na jejich kusém základě se identifikují s různými profesními rolemi a jejich aktéry. Obdobně probíhá vývoj na prvním stupni základní školy. Míra informací i těchto školáků je malá a zájem o profese je spontánní, nediferencovaný. Pokud jsou vyjadřována profesní přání – čím by chtěli být – jsou to přání a volby fantazijní, bez racionálních informačních a sebehodnotících základů. Způsob vyjadřovaných profesních voleb dává označení celému tomuto období. Je to fáze **fantazijní volby povolání**. Je to předhistorie vlastních profesně kariérních cest dětí.

Fáze 11 – 15 let. Tato fáze se kryje s průběhem absolvování druhého stupně základní školy. Školákům – pubescentům se prudce otevírají jejich způsobilosti pro abstraktní poznávání, získávání zkušeností s okolním světem, svět práce nevyjímaje. Proces jejich sebeidentifikace jim umožňuje stále přesnější obraz sebe v sociálním kontextu. Jsme svědky **diferencovaného rozvoje profesně orientačních zájmů**. To se děje v závislosti na individualitách každého jedince, ale také podle pohlaví, sociálního prostředí, socioekonomického statusu rodin dětí atp. Současně se rovněž diferencovaně rozvíjí schopnosti mladistvých: schopnosti všeobecné a později i další specifické, jako např. technicko pracovní, pohybové, esteticko formativní. Tak pozvolna – ale průkazně – pubescenti začínají vlastně disponovat dvěma velmi významnými kariérními potencialitami: diferencujícími se zájmy a individuálními všeobecnými, jakož i dalšími specifickými schopnostmi. Konfrontace mezi oběma potencialitami je zásadním procesem, který akceleruje utváření tzv. profesní identifikace jedinců. Zjednodušeně se dá říct: způsob, jakým jedinci realizují uvedenou konfrontaci, rozhoduje o tom, jak zvládnou i svou první směrovou volbu povolání. Ona ční jako nepřehlédnutelný milník na konci povinné školní docházky. Je vyústěním dosavadního profesně kariérního vyzrávání žáků základní školy. Je uzavřením mnohonásobně vyjadřovaných předchozích voleb. **Je kritériem hodnocení celého předchozího profesně kariérního vývoje a profesně kariérní kompetentnosti všech patnáctiletých absolventů základních škol.**

Smysl zmiňované kompetentnosti patnáctiletých je dalekosáhlý. Na jejím základě mladiství více či méně dobře, tj. racionálně, nastolí svůj strategický směr dalšího profesně kariérního pohybu.

Všechny empirické průzkumy, jejichž předmětem jen zmiňovaná profesně kariérní kompetentnost pro první směrovou volbu povolání, konstatují, že vrstva patnáctiletých ve svém celku nezvládá první směrovou volbu povolání. Buďme však přesnější: vrstva patnáctiletých ve své většině na to ani nemůže mít vzhledem ke svému objektivně probíhajícímu psychobiologickému a sociálnímu vývoji. Pokud pochopitelně není na to patřičně dlouhodobě, cíleně, specificky edukativně a poradensky připravována.

Celá fáze profesně kariérního vývoje 11 – 15letých se trefně označuje výrazem – **fáze pokusné volby povolání**. Až příliš často je uskutečňována pokusem a omylem.

Metodická poznámka: Je nezbytné uskutečňovat pravidelnou diagnostickou a specificky profesně orientačně zaměřenou podporu všech(!) žáků, počínaje 6. ročníkem základní školy. Výchovní poradci jsou především koordinátory tohoto procesu.

Fáze 16 – 19 let. Navazuje se v ní na ukončenou první směrovou volbu povolání. Časově se kryje se studiem na různorodých středních všeobecně vzdělávacích a odborných školách. Pokračuje zde masívní proces profesního informování. Pokračuje proces rozvoje všeobecných a specifických schopností mladistvých. Pokračuje diferenciaci profesních zájmů. Zásadním způsobem se utváří hodnotová orientace, profesní sebevědomí a profesní identifikace. Děje se tak v širším rámci celosobnostního zrání a sociální sebekoncepcce středoškoláků – adolescentů.

Všechny potenciality, tvořící profesně kariérní charakteristiku mladého člověka, nabývají novou kvalitu. Je nepochybné, že zásadní úlohu v tomto hraje proces adolescentního psychobiologického zrání jedinců. Zcela nezbytný je rámec středoškolského vzdělávání a patřičná profesně orientovaná zájmová činnost. Vzhledem k velkému sociálnímu akčnímu radiusu středoškoláků (a míře takto získávaných zkušeností), což principiálně doplňuje již uvedené kvality, mění se původní způsobilost pro volbu povolání, tj. pokusem a omylem, ve způsobilost reálnou, racionální. Musíme konstatovat, že až **teprve ve fázi postadolescencce, resp. v průběhu rané dospělosti, vrstva mladistvých je ve všeobecnosti schopna vzít samostatně do rukou svou profesní kariéru a činit v jejím rámci racionálně uspokojivá rozhodnutí. Jmenovitě jde o „druhou směrovou profesně kariérní volbu“.** V jejím rámci končící absolventi středních škol rozhodují buď o dalším pokračování svého profesního vzdělávání anebo o způsobu vstupu do profesně pracovní praxe.

Autor textu zde shrnuje výsledky jeho terénních šetření, jakož i výsledky průzkumů dalších a konstatuje: profesně kariérní kompetentnost devatenáctiletých středoškoláků pro zvládnutí volby, uvozující přesun ze škol do dalších kariér, je pod úrovní této úlohy. Je ve značném množství případů pod úrovní možností, jež jim objektivně skýtá stupeň jejich psychobiologického i sociálního vývoje. Je u nich zcela evidentní deficit specificky cíleného, záměrně formativního vlivu ze strany profesně orientačních aktivit.

Metodická poznámka: Středoškoláky a jejich profesně kariérní vývoj je nezbytné intenzivně podporovat po čas jejich celého středoškolského účinkování. Necht' jsou i v tomto celém období cíleně podporováni prostřednictvím systémově uspořádaných profesně orientačních metod, forem a prostředků. Role školních poradců a profesně orientačního poradenství na všech typech středních škol je nutná!

Další fáze profesní cesty. Jedná se o fáze:

- budování a konsolidace profesně pracovního účinkování v zaměstnáních (25 – 44 let)
- profesně kariérního udržování (45 – 64 let)

- profesně kariérního ústupu a poklesu (65 a více let).

Uvedené úseky životní profesní cesty však v tuto chvíli výrazně překračují rámec našeho pojednávání. Omezme se tedy pouze na vhodné konstatování: základy úspěšných profesních kariér, v příslušném odborném slova smyslu, se zásadně zakládají v období vývoje školsko základního a středoškolského. Všechny chyby, zástavy, omyly vyskytnuvší se v tomto období, negativně a někdy přímo nezvratně, osudově ovlivní celý průběh profesních osudů dospělých až do jejich nejzazších dob pracovního účinkování.

Náměty k procvičení studijního textu:

1. Definujte pojem profesně kariérní kompetentnost. Stanovte kvalitativní rozdíly mezi její úrovní u žáků ZŠ a studentů SŠ.
2. Vyjádřete, v čem spočívá poradensko diagnostický smysl uvedených zákonitostí (převažujících tendencí) v profesně kariérním vývoji žáků a studentů ZŠ a SŠ. Vyjádřete toto na základě konkrétních příkladů z vaší edukativně poradenské praxe na školách.

Doporučená literatura ke studiu:

Bubelíni, J.: Sledovanie, hodnotenie a usmerňovanie profesijného vývinu žiakov ZDŠ. Košice 1974.

Koščo, J.: Psychologické poradenstvo v školskom a profesionálnom vývine. Bratislava 1971.

Koščo, J.: Poradenská psychológia. Bratislava 1987.

II. PROFESNĚ KARIÉRNÍ INFORMOVANOST

V moderním procesu utváření profesně kariérní způsobilosti člověka mají principiální smysl příslušné – profesní informace. Výraz informace (lat. slovo) přeložme jako zprávy, údaje, objasňovací prostředky. Celá oblast aktivit, na jejichž základě se profesní informace tvoří, zprostředkovávají a využívají, se obvykle nazývá – „**profesně kariérní informatika**“.

Smysl profesních informací a příslušně dosaženého stupně profesně kariérní informovanosti, tzv. „**profesně kariérní vědomí člověka**“, je okolností nejzásadnějšího významu. Aby totiž lidský profesní vývoj probíhal uspokojivě, tj. v neustálé interakci se světem práce, tento člověk potřebuje bezpodmínečně být informován o tomto okolí. Informace jsou základem této interakce. Jsou zásadním prostředkem profesního sebeutváření jedince. Jsou prvořadou komponentou utváření lidské profesně kariérní kompetentnosti. Míra profesní informovanosti je jedním z kritérií hodnocení této kompetentnosti.

Metodická poznámka: Úroveň profesní informovanosti je v řízeném procesu profesní orientace žáků a studentů nutné začít pravidelně diagnostikovat a podporovat po celý čas školské docházky na ZŠ i SŠ. Podílí se na tom celý soubor kompetentních činitelů.

Profesní informace mohou plnit výše uvedenou roli však jen za jistých vhodných okolností. Zvláště když jsou zprostředkovávány v souladu s jistými psychodidaktickými podmínkami:

- jsou zprostředkovávány v souladu s celkovým procesem psychického zrání a sociálního utváření jedinců
- jsou zvnitřňovány na základě aktivní poznávací a konativní činnosti jedinců
- když jsou chápány v jejich podstatě, systémově předkládány a patřičně aktivně zvnitřňovány jako součásti integrovaného profesního vědomí člověka.

Empirická praxe a výsledky jejího průzkumu poukazují na to, že proces profesního informování ve vývoji žáků a studentů ZŠ a SŠ výrazně pokulhává za profesně kariérovými úlohami, na jejichž plnění by uspokojivý stav profesního vědomí mladistvých měl participovat. Je možno vzít na vědomí situaci, ke které došel autor textu terénním šetřením, jež uskutečnil v letech 1999 - 2000 (N = 628 respondentů – žáků ZŠ, převážně z moravského regionu a z Prahy, v šetření byl využit účelově vypracovaný test profesní informovanosti).

Výsledky šetření:

Úroveň informovanosti	Četnost
- míra profesní informovanosti se pohybovala v pásmu rozšířeného průměru a nadprůměru	22 %
- míra profesní informovanosti odpovídala stavu: žáci o zvolené profesně studijní cestě znali některé základní informace	51%
- útržkovité, nepodstatné, nepřesné informace	27%

Proces utváření profesně kariérní informovanosti (vědomí). V dalším obsahu textu sledujeme vizi, jak by bylo možno racionálně, didakticko edukativně a poradensky profesně kariérní informovanost u mladistvých rozvíjet. A to se zvláštním ohledem na školsko poradenské podmínky ZŠ a SŠ.

Výchozí okolností v naznačeném směru je zřejmě věcný obsah profesního informování. Konstatujeme, že v podstatě jde o **dva základní okruhy informací:**

1. Informace o vývojových profesně kariérních úlohách, situacích a podmínkách, jež ve svém souhrnu představují sociální, ekonomický, profesně vzdělávací, politický, kulturní rámec kariérních cest dnešních mladých lidí.
2. Informace o vlastním „JÁ“ jedinců, jako o subjektech, strůjcích, tvořitelích individuálních profesních kariér.

Oba základní typy informací se v reálném procesu profesního informování prolínají, ovlivňují a nedílně spoluutváří kýženou profesně kariérní kompetentnost individuů.

Výše uvedené členění můžeme vyjádřit i z jiného hlediska. A to z vývojového, didakticko formativního. Proces zprostředkovávání informací je takto v souladu s celkovým školsko formativním procesem a s jeho logicky na sebe navazujícími etapami:

- všeobecné vzdělávání
- odborná příprava
- specifická profesně poradenská podpora jedince.

Pak lze **jednotlivé skupiny informací** označit takto:

1. Všeobecné informace o základních oblastech lidské vědní technicko pracovní praxe – jako nesporné vědecké základy celého systémově vybudovaného profesně kariérního vědomí člověka.
2. Odborné informace o profesních činnostech – na jejichž základech se nabývá odborná profesní způsobilost, jako způsobilost pro vykonávání kvalifikované profese.
3. Specifické profesionálně poradenské informace – navazující na oba předchozí okruhy, individualizující a uzavírající proces profesní orientace na školách .

První dva okruhy profesně formativních informací na tomto místě přejdeme konstatováním: vyplývají z učebních plánů a osnov všeobecných a odborných předmětů na ZŠ a SŠ, jakož i útvarů mimovyučovacích, resp. zájmově vzdělávacích. Jsou vskutku neoddiskutovatelnými vědecko didakticky zprostředkovanými základy celkového profesně informativního procesu. Bez nich dnes v moderních profesních kariérách nelze podnikat vůbec nic. Nicméně – z hlediska zaměření této publikace překračují sledovaný rámec.

Takže sledujme dále soubor specifických profesně poradenských informací a podmínek jejich navozování. Představují vyvrcholení procesu profesního informování jak na základních tak i na středních školách. Prostřednictvím **časově uspořádaného** a v praxi odzkoušeného schématu je lze zprostředkovávat takto:

1. postupný informační úkol: utvoření širokého obrazu o světě práce, o společenské organizaci práce, o možnostech a roli člověka v pracovním procesu a v jeho hlavních oblastech (do 15ti let věku);
2. postupný informační cíl: vytvoření prohloubené informovanosti o 1 – 2 pracovních profesních odvětvích (11 - 15 let);
3. postupný informační cíl: patřičně rozsáhlá informovanost o 2 - 3 konkrétních profesích.

Uvedený schematický návrh naznačuje, že před každým jedincem se má postupně vytvářet a jednou dokončit úplný a patřičně prokreslený obraz o světě práce, pracovních odvětvích, pracovních institucích, o profesích a podmínkách jejich nabytí, včetně přesné individuální pozice (šance) každého jedince v tomto světě. Obdobně, jakoby po spirále, a kvalitativně na vyšší úrovni, se odvíjí proces formování profesně kariérního vědomí i u frekventantů středních škol.

Profesní informace jsou svým obsahem neobyčejně různorodé. Vystihují nejen podstatu profesí a podmínek pro jejich provozování, ale i organizační a řídicí opatření, spjatá s rozdělováním zdrojů pracovních sil z řad mladistvých a dospělých. Takový smysl informací

sehrává nejen roli informující, ale ve svém důsledku formativní. Je nutné, aby byly k dispozici vždy **dva okruhy profesních informací**:

1. O charakteru profesí a formách jejich osvojení.
2. O samotném procesu profesní orientace.

Na základě prvního okruhu informací si mladiství vytváří jasnou a zcela konkrétní představu o typických pracovních činnostech a podmínkách, v jakých tyto činnosti probíhají. Avšak také o požadavcích a průběhu profesní přípravy v konkrétních vzdělávacích zařízeních. Obě skutečnosti – profese v praxi a formy institucionální a individuální přípravy na ně – ve skutečnosti často splývají v jediný, často paralelně probíhající proces vzdělávání a práce cvičné i skutečné výrobní.

Jestliže **rozsáhlý okruh informací** prvního druhu dále **strukturujeme** podle jistých příbuzností na skupiny, pak jejich výčet tvoří:

- poznatky o celé české ekonomice, jejích resortech, odvětvích, oborech, o výrobních i nevýrobních organizacích (v rámci republiky, krajů, regionů a míst bydliště)
- požadavky, které jednotlivé obory a profese kladou na pracovníky
- možnosti, způsoby a podmínky získání příslušné kvalifikace
- informace o dalším zvyšování profesní kvalifikace
- možnosti profesního uplatnění v rámci republiky, kraje, místa bydliště
- prognostické představy o vývoji profesí a pracovních uplatnění jejich prostřednictvím
- poznatky o platových, sociálních, kulturních skutečnostech, které jsou spojeny s výkonem příslušných profesí.

S obsahem profesních informací o profesích a jejich nabývání těsně souvisí způsoby, jak je mají mladiství získávat. O vybraných informačních formách v krátkosti pojednejme.

Velmi závažnými, vlastně nejkvalitnějšími z profesně informačních materiálů jsou tzv. **profesiogramy**. Jsou to komplexní charakteristiky, které ve svém obsahu spojují

- vnitřní obsahové struktury profesí
- struktury systémů profesní výchovy, které vedou k nabytí profesí
- podmínky, za nichž se profesní činnosti realizují v praxi.

Metodická poznámka: Profesiogramy jsou vypracovávány ve dvou formách. Jako populárně odborné informační texty pro žáky a studenty škol a jejich rodiče. A jako odborné informační texty pro poradenské pracovníky, lékaře, personalisty ad. Výchovní poradci by ve

své základní informatické výbavě měli mít úplnou sestavu těchto prostředků jak pro svou odbornou potřebu tak i pro informování žáků a studentů.

Jiným, poměrně vhodným, avšak podstatně stručnějším profesně informačním materiálem, jsou tzv. **profesní charakteristiky povolání**. Ve stručných proporcích, popisují modely profesí a rovněž i školsko vzdělávací podmínky jejich nabytí v odpovídajících zařízeních.

V síti profesně informačních prostředků nacházíme další z nich – tzv. **kvalifikační charakteristiky povolání**. Jsou ještě stručnější, než materiál předchozí. Jsou to hrubé, technologicky a nikoliv psychologicky a pedagogicky i sociologicky vypracované popisy povolání. Postačují jen pro hrubou orientaci ve struktuře celého souboru profesí. V současnosti je najdeme v následujících zdrojích :

- „Celostátní přehled povolání“, Praha 1995; jde o základní přehledovou klasifikace povolání, která je v současné době v ČR v platnosti
- „Dělnická povolání“, Praha MPSV ČR, 1993
- „Technicko hospodářská povolání“, Praha, MPSV ČR, 1994
- „Průvodce světem povolání“. Praha, MPSV ČR, 1996; poněkud komplexnější materiál, s obsahem informací o cca 600 povoláních, s grafickými dekoracemi a dvěma desítkami zvukových informací, rovněž zde najdeme návod pro uskutečnění volby povolání a test profesních zájmů.

Druhý okruh informací, jak již bylo řečeno, **se týká samotného průběhu profesní orientace**. Na jeho základě se zprostředkovává mnoho nezbytných faktů o možnostech konkrétního pracovního uplatnění v konkrétních profesích a konkrétních zaměstnavatelských zařízeních, v odvětvích, a místech jejich dislokace. Význam těchto informací daleko přesahuje samotnou informační úlohu. Jejich prostřednictvím, poradensky, se usměrňuje rozdělování zdrojů mladých sil i jejich včasná, nenásilná reorientace.

Mezi **hlavní druhy informací** zde patří:

- aktuální orientační čísla o přijímání zájemců o studium v profesně vzdělávacích zařízeních a do pracovních míst v jednotlivých zaměstnavatelských zařízeních v místech bydliště, v širších regionech, v rámci krajů a republiky
- údaje o střednědobých a dlouhodobých prognostických trendech ve vývoji zaměstnanosti v jednotlivých oborech, profesích, místech bydliště i v širších oblastech
- kvalifikační podmínky pro přijetí do škol, zaměstnavatelských organizací
- katamnestické informace o uplatnění a problémech absolventů škol

- prognostické představy o pravděpodobnosti přijetí jednotlivců do škol, profesí, profesních oborů a zaměstnavatelských organizací.

Dá se říct, že výše uvedené **informace a jejich zdroje** jsou vypracovávány v uspokojivé míře. Některé z nabízených z nich uvedme (které se periodicky objevují v informační síti):

- publikace „Kam na školu, kam na učení“, MPSV ČR
- informace o středních školách, které jsou vypracovávány Informačními a poradenskými středisky úřadů práce v rámci jejich programu „Školák“
- informační brožury o podmínkách přijetí ke studiu na vysokých školách, fakultách a ústavech
- informace o středních a vysokých školách na internetových stránkách
- informace Českého statistického úřadu o aktuálních stavech i trendech vývoje zaměstnanosti i nezaměstnanosti.

Jako vhodné **organizační formy** pro zprostředkovávání prvního i druhého okruhu profesních informací se v praxi osvědčují:

- individuální, skupinové profesně orientační konzultace
- poradenské rozhovory s žáky, studenty a jejich rodiči
- výstavy, nástěnné noviny
- aktualizované vyučovací hodiny v jednotlivých předmětech
- třídnické hodiny s profesně informační tematikou
- specializované profesně orientační exkurze
- akce masových sdělovacích prostředků
- soutěže s profesně informační tematikou
- výrobní a odborné praxe na středních školách, v zaměstnavatelských institucích
- odborné a populárně naučné, metodické filmy, videonahrávky
- dny otevřených dveří na středních a vysokých školách
- veletrhy absolventů jako regionálně organizované akce pro absolventy základních, středních škol
- jako mimořádně perspektivní forma zprostředkovávání profesních informací se do budoucna jeví zavedení speciálního vyučovacího předmětu s tematikou profesně kariérního vývoje mladistvých, o kterém se předpokládá, že bude zaveden do učebních osnov základních škol.

Na předávání profesních informací se podílí širší okruh zainteresovaných osob. V souladu s naznačovanou koncepcí profesně informační práce by to měli být:

- vyučující na všech typech škol, v předmětech všeobecně i odborně vzdělávacích, pracovníci v odborném výcviku a i ve výrobních praxích

-třídní učitelé

-vedoucí pracovníci škol, výrobních zařízení

-pracovníci personálních útvarů zaměstnavatelských organizací

-pracovníci poradenského aparátu: výchovní poradci škol, poradenští pracovníci úřadů práce, pedagogicko psychologické poradny, poradenská a studijně organizační pracoviště na vysokých školách

-rodiče mladistvých.

-zásadní okolností je aktivita samotných žáků a studentů ZŠ a SŠ při získávání patřičných informací.

Metodická poznámka: Výchovní poradci v současnosti jsou nejvýkonnějšími zprostředkovateli informací mezi všemi výše uvedenými. Větší smysl však má jejich role při získávání informací z různorodých informačních zdrojů a metodická a koordinační práce mezi souborem všech ostatních informátorů.

Diagnostika profesně kariérního vědomí žáků a studentů ZŠ a SŠ. Je naprosto nezbytná. Její výsledky představují jedno z rozhodujících kritérií hodnocení celkové profesně kariérní kompetentnosti mladistvých. Jako vhodné diagnostické prostředky lze výchovným poradcům a učitelům na školách doporučit:

-analýzy dlouhodobých studijních výsledků v jednotlivých vyučovacích předmětech

-řízené rozhovory

-účelové slohové práce, zaměřené do profesně orientační tematiky (např.: „Co vím o svém oblíbeném povolání“, „Jaké povolání se mi líbí“, „Čím chci v životě být“ ad.

-testy profesní informovanosti (např.: Test profesních znalostí).

Metodická poznámka: Profesně informační materiály, které se zabývají obsahovými i dalšími charakteristikami světa práce, včetně metodických návodů o organizaci informačního procesu, patří do základního vybavení kabinetů výchovného poradenství na školách. Řada materiálů se každoročně inovuje a poradci jsou ve stálém styku s hlavními distributory oněch informací. Některé testy profesní informovanosti žáků na základních i středních školách budou dodány frekventantům specializačního studia výchovného poradenství péčí CDV MU v Brně.

Náměty k procvičení studijního textu:

1. Vypracujte katamnestickou hodnotící zprávu o absolventech posledního ročníku vaší školy.
2. Vypracujte profesní charakteristiku pro jednu profesi (jeden studijní směr) pro účely vaší profesně informační služby na škole.

Doporučená literatura:

Kol: Průvodce světem povolání. Praha 2001.

Kol.: Volba povolání. Most 1999.

Kol.: Co potřebují absolventi škol pro uplatnění na trhu práce. Praha 2000.

Strádal,J.: Jak volit povolání. Praha 1995.

III. PROFESNĚ KARIÉRNÍ SCHOPNOSTI

Pojem schopnosti. Již po velmi dlouhou dobu se lidé zabývají tím, jaké dispozice umožňují jedincům, že dokáží ve svých činnostech zvládat (a to mnohdy vysoce dokonale) určité úkoly, problémy, volit přitom adekvátní prostředky a cesty svých postupů. Schopnosti jsou právě oněmi předpoklady – dispozicemi, které umožňují člověku úspěšné výkony v různorodých jeho aktivitách. Včetně pracovně profesních.

Postupně byla definována znčně rozsáhlá řada těchto schopností. Za stěžejní mezi nimi byly odedávna považovány:

Schopnosti intelektové, resp. všeobecné, příp. rozumové. Jejich smysl byl a je viděn v tom, že za jejich pomoci člověk umí chápat nesespecifické problémy (úkoly, role, potřeby), umí pochopit jejich podstatu a jejich smysl pro sebe i okolí, umí stanovit sled postupů (metod) pro jejich řešení, jakož i prostředky (materiální i jiné) a formy (způsoby organizace svých aktivit) při řešení oněch problémů. Postupně byly definovány dílčí intelektové schopnosti: jazykové logické, matematicko logické, prostorově představové, paměťové, konvergentního a divergentního myšlení, ad. Rovněž byly vypracovány příslušné více či méně rozsáhlé psychodidaktické postupy jejich rozvíjení a pro jejich diagnostiku.

Schopnosti pohybové, jako dispozice pro vykonávání činností rychlostního, silového, vytrvalostního a obratnostního charakteru. A ještě další schopnosti, založené na kombinaci uvedených základních.

Schopnosti technicko pracovní, jako dispozice pro profesní činnosti rázu: technicko výtvarného, technicko manuálního, technicko konstruktérského, vědecko výzkumného ad.

Schopnosti hudební, a další esteticko umělecké pro rozlišování zvuků přírodních a uměle vydávaných, pro melodii, rytmus, zpěv, hraní na hudební nástroje, pro malování, sochařství atp.

Vztah všeobecných schopností k profesně kariérní kompetentnosti mladistvých.

Naznačený vztah můžeme vyjádřit přesvědčivým výrokem, který se velmi často v profesní sféře opakuje: Nejnáročnější profese vykonávají nejinteligentnější lidé. Méně inteligentní pracují v méně náročných rolích. Intelektuálně podprůměrné nacházíme většinou v nekvalifikovaných jednoduchých pracovních rolích. Ve prospěch uvedeného vztahu mluví i skutečnost, že v současné struktuře profesních způsobilostí přibývá profesí, v nichž se pracuje s informacemi a rapidně narůstá v nich položka intelektuálních činností.

Uvedené předchozí výroky jsou dokumentovány např. i v šetření, které provedli na dostatečném vzorku respondentů angličtí autoři Butler a Pirie v nedávných letech. V poněkud zjednodušené podobě je interpretujeme (pozn.: pro přádek připomeňme jednoduchý vztah, existující v testech inteligence: hodnota IQ 100 představuje v těchto testech přesně průměrnou úroveň lidské inteligence):

Pracovníci - kvalifikace	Naměřená hodnota IQ
Pomocní dělníci, horníci	70 - 85
Elementárně kvalifikovaní zemědělní dělníci, řidiči	80 - 95
Vyučení průmysloví a zemědělní dělníci	90 - 105
Středoškolsky kvalifikovaní mistři, montéři, laboranti	
Zdravotní sestry, administr. pracovnice	100 - 120
Lékaři, právníci, učitelé, inženýři	120 - 135
Manageri, vědeckí pracovníci, profesori	130 a více

Na druhé straně však existují i skutečnosti, rovněž průkazně odvozené z praxe, které taktéž přesvědčivě bezprostřední kladný vztah inteligence a náročnosti profesí zpochybňují:

- v každé profesně pracovní vrstvě lidí působí množství lidí se značným rozsahem jejich IQ; včetně vrstvy managerů a profesorů
- v profesní struktuře práce a profesí je velká a stále větší mobilita lidí; a ukazuje se, že výše inteligence výrazně nechrání před propady v jednotlivých profesních vrstvách směrem dolů, jakož ani zásadne neakceleruje postup nahoru
- problémem je psychometricky stanovená stupnice IQ: vyslovování soudů o transparentním zaujímání pozic jednotlivců ve stratifikačních pásmech celé pracovní populace je v podstatě sporné

-samotní respondenti průzkumů naznačují – vedle míry své inteligence – i další okolnosti, spjaté s jejich kariérami: ctižádost, houževnatost, štěstí ad.

Nakonec se v našich úvahách může jako východiskový jevit velmi dobrý výrok samotných autorů výzkumu: „*Je třeba směsi dobrého základního vzdělání i vychování, motivace, štěstí a inteligence*“ (při zaujímání profesních pozic – pozn. autora textu) (Butler – Pirie, 1993, s.20).

Výchovní poradci, učitelé a všichni další zainteresovaní činitelé (zvl. rodiče dětí) se provždy také zajímají o to, jaký je vztah mezi obecnými schopnostmi a úspěšností při studiu na středních, event. na vysokých školách. Takže opřeme se o dostupné a i dosti hojně prezentované informace a vyjádříme tento vztah jistým zobecněně podaným přehledem:

-základní školu může úspěšně absolvovat až 95% populace

-úplné střední školy může absolvovat až 80% populace

-vysoké školy (bakalářský a magisterský stupeň) může úspěšně absolvovat až 60% populace.

Je nepochybné, že:

-vysoká, resp. uspokojivá míra všeobecných schopností je výhodou pro každého jedince při studiu i při výkonu profesí

-nízkou, resp. velmi nízkou inteligenci nemůže nahradit ani maximální motivace a studijně volní úsilí, i když: na brněnských špičkových gymnáziích uspokojivě studuje řada studentů s IQ nižším než hodnotou 90 inteligenční stupnice

-ani velmi vysoká úroveň všeobecných schopností nic nepomůže studentům na náročných středních a vysokých školách, pokud v jejich předchozím vzdělání jsou mezery, nesystémovost ve vědomostech a dovednostech anebo jimž chybí pracovní karierní motivovanost.

Jak se rozvíjí všeobecné a další schopnosti. Zásadním způsobem do celého procesu se prosazují **vrozené** a i jiné organické nastoupivší okolnosti v průběhu života jedinců (nemoci, úrazy). Zainteresovaní experti přisuzují těmto determinantám 50 - 90 vlivu na rozvoj oněch schopností. Rovněž zásadními okolnostmi se však jeví **funkcionální (nezáměrné) a intencionální (záměrné) sociálně formativní vlivy**. Nemá smysl na tomto místě rozebírat, jak adekvátní jsou relace mezi psychologickými a sociálními okolnostmi rozvoje schopností. Jisté je, že psychologické determinanty znamenají strop pro rozvoj schopností. Stejně tak je jisté, že jedinec musí být uveden do patřičně formativních aktivit (vzdělávacích, výchovných, zájmových). Musí zažívat rovnost šancí pro svůj intelektuálně schopnostní rozvoj. A nakonec – v tomto procesu musí sehrávat roli vysoce aktivního subjektu. Pokud ne – nejen že se

schopnosti nerozvinou optimálně, ale případně daleko zaostanou za svými objektivně danými možnostmi.

Přednostně sledujeme schopnosti všeobecné – intelektuální: matematicko logické, jazykově logické, prostorově představivé. A další. Jejich smysl v moderním světě práce a v příslušných profesních kvalifikacích vzrůstá den ode dne. Z logiky věci vyplývá, že významnou okolností a podmínkou pro celoplošné rozvíjení schopností je **obsahové kurikulum** základních a středních škol. S patřičnou mírou všeobecných předmětů: matematiky, jazyka mateřského a cizích jazyků, informatiky, fyziky, biologie, filozofie. Zásadní jsou všechny vyučovací předměty interdisciplinárně, aplikačně koncipované. Smysluplné jsou **specializované školy** pro nadanou mládež jazykově, matematicky, umělecko technicky. Zásadní je pojetí **cílů vyučovacího procesu** na školách. Již počínaje šestou třídou ZŠ a posledními ročníky středních škol konče, problém spočívá v tom, aby vyučovací proces měl ráz vědecko aplikační, s výrazným akcentem na tvorbu modelových intelektuálních vědomostí a dovedností. Na úkor současného encyklopedického, informativně předimenzovaného učení. Na tomto poli by výchovní poradci – v rolích učitelů v jejich aprobovaných předmětech - měli být příkladní.

Nakonec v rámci úvah o podpoře utváření všeobecných schopností připomeňme rovnost vzdělávacích šancí a diferenciaci ve vzdělávacím procesu. Obě okolnosti jsou spolu organicky spjaty. Rovnost příležitostí ve vzdělávání zajišťuje všem – kdo na to mají intelektuální předpoklady a ochotu na sobě pracovat – co nejvyšší míru stejného, především všeobecného vzdělání. Ono prvořadě rozhoduje o úrovni kýžených všeobecných schopností. Ale také o hladkém vstupu do sekundárních a terciárních forem vzdělávání. Zřejmě rozhodující metou v organizaci středoškolského vzdělávání bude, že převažující část mladé populace bude absolvovat úplné střední všeobecné vzdělání. Druhou stránkou téže mince je diferenciaci vzdělávání na základních a středních školách. Na základních školách je zcela nepochybně nežádoucí diferenciaci podle míry inteligence! Diferenciaci podle zvláštních druhů nadání (matematické, jazykové, pohybové, esteticko umělecké) je naopak velmi žádoucí! Ve středním školství se jeví jako kategorický požadavek rozšíření všeobecného vzdělání na všech negymnaziálních typech škol. Gymnaziální školy by měly vzdělávat více jak 50 – 60% populace.

Metodická poznámka: Výchovní poradci by měli být propagátory výše uvedených, hluboce humánních a racionálně podložených trendů ve školství. Především ve výuce ve vlastních vyučovacích předmětech, v předmětových komisích, v metodickém vedení začínajících učitelů a v jednáních celých pedagogických sborů škol. Není efektivnější cesta, jak

celoplošně napomoci populaci dnešních mladistvých v jejich kvalitativně větším intelektuálním rozvoji, ale i v jejich profesně kariéerním rozvoji.

Rozvoj všech schopností si žádá tvořivou aplikační, samostatnou činnost jednotlivců. Dnes existuje v podstatě jediný prostor, kde toto lze uskutečňovat. Je to oblast zájmových volnočasových aktivit. Zde je místo pro činnosti vědecko výzkumné, vědecko aplikační i technicko tvůrčí. Pro utváření schopností všeobecných i speciálních je tato oblast v současnosti naprosto nedocenená.

Diagnostika všeobecných schopností. Mezi všemi postupy a prostředky příslušné diagnostiky se pro výchovné poradce a celou vrstvu učitelů na ZŠ a SŠ jeví jako nejschůdnější **školský prospěch**. Jeho dlouhodobé sledování jak v jednotlivých předmětech, tak i v jeho celkových ročníkových studijních průměrech. Sledují se setrvalé tendence i změny, které v prospěchu vykazují žáci. Obzvláštní cenu pro diagnostiku mají informace o prospěchu z předmětů: matematiky, mateřského jazyka, informatiky, geometrie, fyziky, pracovního vyučování a příslušných praktik. Srovnávání průměrů jednotlivých žáků s ročníkovými, celoškolskými a celostátními průměry umožňuje psychometrické klasifikování a následné hodnocení a predikci vývoje jedinců v jejich dalším intelektuálním, školském i profesně kariéerním vývoji.

Metodická poznámka: Pro potřeby diagnostické praxe výchovných poradců a učitelů bude vypracován metodický materiál péčí CDV MU v Brně.

Další vhodný prostředek pro diagnostiku vědomostí a dovedností na ZŠ a SŠ představují **didaktické testy**. V diagnostické praxi škol jsou známy ve dvou formách:

-jako testy nestandardní, účelové, vypracováváné učiteli a využívané v diagnostice v ohraničených skupinách vyučovacích předmětů a tříd

-**testy standardizované**, vypracováváné profesionálními odborníky a specializovanými institucemi. Jsou to testy ověřované na reprezentativních vzorcích populace. Jsou standardní v hlediska jejich validity, reliability a diagnostické objektivity. Diagnostické údaje z měření těmito testy a z více předmětů, mohou evidentně přispívat k hodnocení i všeobecných schopností prošetřovaných jednotlivců.

Didaktické standardizované testy stojí před svým blízkým masovým rozšířením v celém českém školském terénu. Nejen jako prostředky evaluování jednotlivců, ale i celých škol.

Metodická poznámka: Je v evidentním zájmu výchovných poradců, aby příslušné standardizované testy, zpočátku pro nosné předměty a pro rozhodující ročníky studia škol, postupně získávali, využívali ve své diagnostické praxi a metodicky v jejich používání školili i ostatní učitele na školách.

V profesně kariéerním vývoji má smysl i **kvalitativní diagnostika** všeobecných i speciálních schopností žáků a studentů. Předmětem měření a hodnocení jsou výkony a výtvary jedinců: verbální, písemné, výtvarné, v rámci školských soutěží, v zájmové sféře. Hodnocení má sice subjektivní ráz, ale je prováděno kvalifikovanými odborníky, učiteli. Zvláštní význam mají zaznamenané hodnotící zprávy a jejich srovnávání a interpretace v celých jejich dlouhodobých vývojiích.

Zvláštní a „pověstné“ místo v diagnostice všeobecných schopností mají **intelligenční testy**.

Jsou to diagnostické prostředky, které ze všech zde uvedených nejvíce jsou adekvátní pro měření schopností. Prošetřování jedinci jsou stavěni před úkoly, nemající ráz úloh vědomostních a dovednostních. Měří se jimi výkonnost.

Intelligenční testy jsou standardizované. Jejich využívání si žádá patřičnou informovanost o předmětu diagnostiky a zkušenost s interpretací výsledků. V českých podmínkách jsou kvalitní vícepoložkové testy určeny výhradně do rukou odborných psychologů. Současně se dějí pokusy o vypracování orientačních (jednodušších) intelligenčních testů i pro obec kvalifikovaných výchovných poradců. Paradoxem je to, že v běžné distribuční síti je řada testů inteligence volně ke koupi. S doporučením, aby je používali všichni zájemci z řad veřejnosti ve svém školském i profesně kariéerním rozvoji. Je známo, že řada výchovných poradců operuje rovněž s těmito testy ve své profesní diagnostické praxi. V této souvislosti je nutné upozornění. Výsledky získávané ze šetření těmito prostředky je možno interpretovat výhradně jako ilustrativní. V případech, jež jsou hodny zřetele, jako např. v diagnostice nadaných a talentovaných anebo smyslově či intelektuálně podvýkonných, by výchovný poradce měl spolupracovat s příslušnými poradenskými psychology. A od nich si vyžadovat příslušná odborná vyšetření.

Náměty k procvičení studijního textu:

1. Vyjádřete, k jakým všeobecným a i dalším schopnostem přispívá výuka ve vašich vyučovacích předmětech. Určete současně, jaké rezervy v této výuce v daném sběru máte.

2. Vyjádřete, v čem spočívá proces standardizace didaktického testu. Pokuste se konkretizovat tento postup (alespoň některé zásady) na případný test, který využíváte v učitelské diagnostice ve vašem vyučovacím předmětu.

Doporučená literatura ke studiu:

Hrabal, Vl.: Pedagogicko psychologická diagnostika žáka. Praha 1989.

Kol.: Národní program rozvoje vzdělání v ČR. Praha 2001.

IV. PROFESNĚ KARIÉRNÍ MOTIVACE

Pojem profesně kariéerní motivy a motivace. Výraz motiv je ve slovnících cizích slov překládán ekvivalentem – vnitřní (lidské) pohnutka ... podněcující člověka k aktivitě .. v jistém směru ... obzvláště při uspokojování jeho různorodých potřeb. *Podle J. Švancary motivaci – „ ... můžeme charakterizovat jako tendenci být aktivním, a to výběrovým, organizovaným způsobem“ (171, s.128).*

Profesně kariéerní motivy, jako důvody volby povolání a výkonu jisté práce, celoživotního servávání v ní, event. jejích změn, mají několik typických charakteristik. Především jsou typické tím že pramení z podnětů vnitřních, podvědomých (z imanence osobností jedinců). Pramení ale i z podnětů vnějších, přidaných do celé situace zvenčí. V podmínkách profesní kariéry mladistvých lze odpovídající motivy členit jako:

- **motivы vnitřní (primární)**, jako výrazy vnitřní potřeby po pracovní seberealizaci; je prostřednictvím touhy po vykonávání či provozování jistých činností, jež člověka naplňují uspokojením (létání v nadzvukových letadlech, technické konstruování, práce s lidmi a služba lidem);
- **motivы vnější (sekundární)**, jako zvětrnění, přijetí informací, resp. vlivů z okolí člověka (nadstandardní pracovní příjmy, vysoká společenská prestiž profese, rozhodnutí rodičů, zdravotní handicapy).

Motivy mají svou **intenzitu**. Velkou intenzitou svého vlivu na jedince se vyznačují zvláště motivы primární. S jistou mírou nadsázky lze říct, že jedinci, kteří jsou hluboce identifikováni s jistými pracovními profesními činnostmi (kteří je mají v hluboké oblibě), jsou schopni při jejich zvládnutí (ve snaze nabýt jistou profesní způsobilost) vpravdě překročit vlastní stín. Jsou schopni překonat osobní handicapy, nasadit veškerý osobní čas, prostředky. Naopak slabé a povrchné jsou mnohé motivы sekundární. Jejich smysl v profesně volebních aktech je zřetelně pochybený.

Motivy mají svou **trvalost v čase**. Některé motivы a u některých jedinců se prokazatelně projevují již v časném mládí a přetrvávají jako pohnutky profesně kariéerní aktivity až do pozdního sociálně profesního údobí života. Takto nejprůkazněji fungují profesní zájmy – jako ústřední primární, vnitřní motivы profesionality a práce.

Reálná profesní motivace u dnešních frekventantů ZŠ a SŠ nepochybně odráží situaci, kterou při profesním rozhodování zažívají nejen jako výraz jejich vnitřních potřeb, ale i jako výraz jejich ovlivněnosti dnešní převratnou dobou v české společnosti. Tak jsme svědky

kvalitativní i kvantitativní skladby motivů primárních. Jejich struktura, dá se říct, je dosti podobná té, jak ji vyjadřovaly i populace předešlé. Současně skladba motivů odráží zřetelně i podmínky, které pro volbu povolání stanovuje dnešní společnost. Pro ilustraci uvádíme empiricky sejmutou strukturu motivů, tak jak ji v devadesátých letech zjišťoval autor tohoto textu. Je přitom přihlédnuto i k výsledkům, ke kterým došli další pracovníci v obdobném údobí zkoumání.

Profesně kariérní motivy žáků ZŠ (rok 1999 - 2000)

Kategorie motivů	Zaměřenost motivů	Výskyt motivů
	Zajímavý (oblíbený) obsah povolání	65 - 90%
	Povolání odpovídá osobním předpokladům	
	Povolání umožňuje další zvyšování kvalifikace (postup v profesní kariéře)	20 - 40%
	Povolání má vysokou společenskou potřebnost	
	Možnost dobrého výdělku	
	Povolání umožňuje dobré společenské postavení	
	Možnost lehké, čisté práce (v čistém prostředí)	do 30%
	V oboru pracuje otec, matka, známí	
	Povolání lze získat a provozovat v místě bydliště	
	Diktátorské rozhodování rodičů	
	Tíživá rodinná, finanční situace	
	Zdravotní stav (zdravotní kontraindikace), resp. snížená zdravotní klasifikace	do 15%
	Slabý školní prospěch a chování	

V následujících řádcích se pokusme ve vší stručnosti uvedenou skladbu motivů 15letých komentovat.

Již odedávna v situacích profesní orientace mládeže platí, že rozhodujícím motivem blížení se k profesím a jejich volby byl a je **zajímavý obsah profesí a zájem o jejich vykonávání**. Ve velké většině jej zdůrazňují mladiství i dospělí, chlapci a i dívky, bez ohledu na sociální původ, místo bydliště, typ profesí atp. Jde o neobyčejně závažný motiv, který stojí zato, jej podporovat, pěstovat. Představuje vskutku nosnou vlnu, na které mohou mladiství se přenést do daleké profesně pracovní budoucnosti. Prostřednictvím tohoto motivu mohou pochopitelně všichni (i 15letí žáci základních škol) uskutečňovat svá profesně kariérní rozhodnutí, včetně první směrové volby povolání, svobodně, samostatně. Tento předpoklad je ovšem za dnešního stavu profesní orientace u populace 15letých a dokonce často i u populace 19letých na školách značně nereálný. Empirická situace sice ukazuje, že zájem o obsah profesí a profesních činností je značně frekventovaným motivem, ale také, že jeho hodnota, síla, není často velká. Profesní zájmy se totiž ve velké většině formují na základě neúplných i zkreslených informací, většinou verbálně podaných, bez znalostí praxe.

Problémem zájmu o profesi, jako motivu volby povolání, je **jejich zaměření**. To má samozřejmě odpovídat naturelu jedinců, ale i jejich předpokladům. A navíc by mladiství měli své zájmy konfrontovat i s reálnými možnostmi jejich realizace v konkrétních sociálně ekonomických podmínkách. V tomto směru je kumulování profesních zájmů každoročně sledováno poradenskými státními organizacemi. Z jejich dokladů vyplývají jisté **obecné tendence, mezi něž patří:**

- výrazné (a neopodstatněné) disproporce mezi profesními zájmy chlapců a dívek
- - podstatně menší zájem středoškoláků (a zvláště dívek) o technické a přírodovědné a ekonomické vysokoškolské obory ve srovnání s obory humanitními
- - výrazné disproporce v zájmu o povolání v rámci jednotlivých resortů národního hospodářství (hluboký nezájem o profesi ve strojírenství a elektropřemyslu)
- - výrazné disproporce mezi společenskou potřebou a zájmem o dělnická (i vysoce kvalifikovaná povolání)
- časté změny v orientaci profesních zájmů i na poslední chvíli, jak u žáků ZŠ tak i studentů na SŠ.

Tak „díky“ uvedeným okolnostem se pro valnou část frekventantů základních škol i středních škol stávají závěrečné fáze jejich profesně kariérního rozhodování a odchodů ze škol do další profesně kariérní budoucnosti dramatickými časy a okamžiky více či méně značných zklamání a vynucených profesních reorientací na poslední chvíli.

Dalším výrazným motivem volby povolání je přesvědčení o tom, že zamýšlené povolání odpovídá jejich schopnostem a nadání. Jde o motiv, která přímo souvisí s mírou sebehodnocení a sebekoncepce jedinců. Je to jedna ze zásadních okolností formování příslušných přesvědčení a vrcholná podoba výchovně poradenských snah v procesu profesní orientace. V závěru uvedeného procesu je nanejvýš nutné, aby jedinec se stal jeho subjektem. Jedině tak je schopen vůbec uskutečnit vědomou, samostatnou volbu povolání. Empirický průzkum rovněž naznačuje, že jeho frekvence je výrazně závislá na pohlaví mladistvých. Podstatně více jej uvádějí chlapci na rozdíl od dívek. Z hlediska sociálního původu jej výrazně preferují jedinci a studenti zaměstnaneckého původu.

Jiným významným motivem, stojícím v popředí mezi všemi ostatními, je přesvědčení mladých, že zvolené povolání jim umožní další zvyšování kvalifikace a posléze i pokračující pracovní kariérní postup. Možnost dalšího zvyšování vzdělání (prakticky neomezená) je výrazem modernizace a demokratičnosti naší současné školské soustavy, systému celoživotního vzdělávání, odstraňování slepých uliček v jeho struktuře. Víra v uvedenou skutečnost může představovat mechanismus, který svým dílem, a přirozenou cestou, bude upravovat disproporce mezi volbou atraktivních a ostatních povolání. Z analýzy lze dále uvést, že tento motiv více zdůrazňují chlapci než dívky. A také více chlapci a dívky z měst než z venkova. Největší rozdíl je v jeho pojetí v závislosti na sociálním původu. Značně více k němu mají blízký vztah žáci z rodin zaměstnaneckých než jiní z rodin dělnických a rolnických.

Potřebným motivem, který opět ve větší míře uvádí chlapci než dívky, a také více chlapci a dívky z měst než z venkova, je přesvědčení, že zvolené povolání má patřičné perspektivy v ekonomice regionu a v rámci celostátním. O poměrně dobrém chápání smyslu motivu ze strany žáků svědčí to, že jej pravidelně uvádí v naprosté většině jedinci nadstandardně studijně a speciálně profesně informovaní.

V dalším pořadí mezi všemi uvedenými motivy následují takové, které jsou spíše důsledkem nepřímého anebo přesněji – vnějškového profesně kariérního ovlivňování. Prosazují se jimi vlivy rodičů, známých, příbuzných, kamarádů, nejbližšího i velmi širokého okolí mladistvých. Jde o tyto pohnutky: v oboru pracuje otec, matka; povolání je možné získat bez potíží (se známostmi, benevolencí vzdělávací instituce); možnost studovat, učit se a

pracovat v místě bydliště; možnost lehké práce v dobrém pracovním prostředí, možnost velkého výdělků.

Jako bezvýznamné – podle názoru žáků – se jeví motivy: materiální, finanční situace rodiny a nátlak rodičů na rozhodování jejich dětí. Ve skutečnosti tyto okolnosti mají podstatně větší vliv. Mladiství se v jejich hodnocení ne příliš dobře vyznají, a také, jen velmi neradi tyto skutečnosti přiznávají.

Celkově je vhodné uzavřít nabídnutý obraz o stavu motivace dnešních patnáctiletých tím, že z hlediska diferenciací motivů a z hlediska nízké kvality zvláště motivů primárních, lze tuto oblast považovat za vážný nedostatek celého profesně kariérního vývoje dnešní populace, navštěvující jak základní tak i střední školy.

Podmínky utváření profesně kariérní motivace. S přesvědčením musíme uznat, že smysl profesně kariérních pohnutek, které spouští mnohé dílčí fáze a ovlivňují i celkový charakter profesní cesty člověka, jsou nepochybným jádrem celého sledovaného procesu. Jsou zásadní potencialitou člověka. Zcela neopomenutelným způsobem ovlivňují i úroveň celé profesně kariérní kompetentnosti jedinců. Utváření příslušných motivů navazuje na mnohé další okolnosti. Především na formující se soubory obecných a speciálních profesních informací a lidských schopností. Rovněž se vychází z dosud dosaženého celkového profesního sebepoznání a sebekoncepcí. V průběhu kariérního zrání se základní profesní informace zvnitřňují. Dochází k jejich ověřování v různorodých situacích, zvláště pak prostřednictvím profesně zájmových aktivit jedinců. Mladiství se přesvědčují o jejich pravdivosti, účelnosti a smysluplnosti pro sebe. Tak se informace o světě práce, o vybraných profesních činnostech a o osobních dispozicích přetavují v uvědoměné sociální potřeby, v závažná osobní přesvědčení. Nakonec v odpovídající profesní motivy jednání a chování.

Evidentním smyslem motivačního procesu je připravenost mladistvých pro jednání, které důsledně a nezvratně z motivů vyplývá. Jejím výrazem je to, že jedinci konkretizující se profesní perspektivu přijímají a na základě osobního přesvědčení o její vhodnosti, správnosti a účelnosti samostatně volí povolání, resp. jisté pokračování své kariéry.

Při tvorbě profesních přesvědčení a motivů se ukazuje kategorickým požadavkem, aby se tak dělo v nejtěsnějším kontaktu a profesně pracovní sférou společnosti. Naopak je vyloučeno, aby sociálně pracovní motivy se zformovaly pouze při převažujícím verbálním ovlivňování. Proto také všechny profesní informace podávané verbálně, pouze ve školních zdech, na poradnách, pracovních úřadech, bez náležité možnosti jejich názorného potvrzování a ověřování, jsou málo platné. Jsou to informace ploché, vnitřně, citově neprožitě.

K pojednání o utváření profesně kariérních motivů přidejme nakonec obecné konstatování. Tyto motivy se utváří a i přetváří na základě systémových vlivů, které prolínají celou oblastí profesního růstu mladistvých. A rovněž na základě intervencí všech základních forem a činitelů edukativně poradenského týmu.

Diagnostika profesně kariérní motivace. Diagnostika respektuje systémový charakter výše popisované oblasti. Proto tato diagnostika sleduje motivační symptomy ze všech pracovně profesních oblastí, ve kterých se mohou jedinci reálně projevit. Využívají se diagnostické informace, které získají nejen poradenští pracovníci, ale i učitelé, rodiče a odborníci ze zájmové sféry mladistvých. Je využívána řada diagnostických postupů a prostředků. Nejlépe přístupné a v praxi školních poradenských a vzdělávacích činitelů odzkoušené **prostředky** zde uvedme:

Řízené rozhovory: s žáky a studenty vedou třídní učitelé a vyučující

Konzultativní rozhovory: s žáky a studenty, včetně s rodiči, vedou školní poradenští pracovníci

Slohové práce: úvahově, strukturovaně vypracovávané, na téma „Proč volím své oblíbené povolání“

Poradenská vyšetření prostřednictvím dotazníku, obsahujícího inventář možných profesních motivů

Dotazníková šetření prostřednictvím standardizovaných dotazníků:

- „Dotazník teoretických – praktických zájmů“
- „Zájmový katalog knih pro středoškoláky“
- „Dotazník zájmů o praktické činnosti“

Testová vyšetření prostřednictvím standardizovaných poradenských testů:

- Test hierarchie zájmů“
- „Test diferenciacie zájmů“

Metodická poznámka: Pro potřeby výchovných poradců budou péčí CDV MU připraveny: Dotazník teoretických a praktických zájmů a komplexní Dotazník profesního vývoje (s patřičně upraveným inventářem profesních zájmů).

Náměty k procvičení studijního textu:

1. Sestavte účelový inventář profesně kariérových motivů pro žáky (studenty) závěrečného ročníku školy.

2. Připravte strukturální schéma slohové práce na téma: Proč volím své oblíbené povolání.

Doporučená literatura:

Hřebíček, L.: Úloha motivů v profesionální orientaci mládeže. In: Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity. Řada pedagogicko psychologická, I – 24, roč.1990, s.81-94

Kol.: Volba povolání. Most 1999.

Strádal, J. a další: Příprava žáků pro profesní orientaci. Praha 1995.

V. ZDRAVOTNÍ STAV V PROFESNĚ KARIÉRNÍM VÝVOJI MLADISTVÝCH

Pojem lidské zdraví. Lidské zdraví je nejvýznamnější hodnotou, kterou člověk vůbec vlastní. Jakékoliv průzkumy hodnotových orientací a u kterýchkoliv věkových skupin tuto skutečnost potvrzují. Pokud člověk nemá zdraví – nakonec nemá nic.

Světová zdravotnická organizace definuje zdraví jako „... stav úplné fyzické, duševní a sociální pohody, nikoliv pouze nepřítomnost nemoci nebo vady“. Což jest stav, na jehož základě člověk optimálně prochází svým životem, je v něm schopen naplňovat všechny role, funkce a zájmy, jež před něj staví sociální okolí anebo které vyplývají z jeho niterných individuálních potřeb. Včetně rolí a zájmů, které souvisí s jeho životní profesní kariérou.

Lidské zdraví a profesně kariérní vývoj mládeže. Lidské zdraví představuje zásadní potencialitu, bez které je rozvíjení profesně kariérní kompetentnosti a konkrétní profesní kariéry nemyslitelné. Naznačený vztah obou okolností je bezprostřední. A je zatížen řadou vážných problémů. Až ve velmi mnohých případech je to tak, že snížený zdravotní stav je osudovou determinantou, která jednotlivcům znemožňuje vstup do vyhládnuté profese anebo dokonce do celé řady profesních odvětví.

Lapidárně se dá říct, že problémy a potíže jsou na obou stranách: jak v hygienickém stavu ekonomické sféry tak i ve zdravotní „vybavenosti“ celé generace, která v tuto chvíli sedí v lavicích základních a středních škol. Obě strany osvětleme několika vybranými charakteristikami.

Oblast české průmyslové výroby, zemědělství, těžby surovin a energií i služb je ve svém dnešním stavu těžce poplatná předchozímu, dlouhotrvajícímu, extenzivnímu, technicko průmyslovému způsobu rozvoje. A to na rozdíl od vyspělých západních zemí, které mnohem dříve začaly přecházet na principy moderní informatiky, automatizace, ekologizace výroby. Za této okolnosti nacházíme prakticky ve všech průmyslových a zemědělských výrobních zařízeních neblahé **znaky přežívající tzv. průmyslové revoluce:**

- stísněné, těžko větratelné, hlučné, prašné a vibracemi zatížené pracovní prostředí
- prostředí s častými možnostmi pro nástup infekcí a kožních nemocí (kožní ekzemy)
- výrobní procesy s původními strojně mechanickými zařízeními, která vyžadují stálou pozornost a jednostranné technicko pracovní úkony
- všudypřítomné oleje, ropné produkty a zplodiny z nich, chemické agresivní látky

- profesně pracovní úkony s velmi nízkým a nerovnoměrně rozloženými příležitostmi pro uspokojivé využívání základních antropomotorických orgánů a funkcí lidského těla
- enormní zatížení psychiky člověka s neexistencí přiměřených kompenzačních aktivit.

Na přelomu tisíciletí se v české ekonomice odhaduje, že v něm pracuje na zdravotně rizikových pracovištích okolo 130 000 lidí. Do roku 2010 by se počet jedinců s nemocemi z povolání měl zvýšit oproti dnešnímu stavu až o 50%. Překonávání stavu, který zde zanechal v námi sledovaném směru předchozí politicko ekonomický režim, bude velmi zdolnou záležitostí. Tak dnešní mladá populace se s naznačeným stavem bude bezprostředně potýkat po čas jejich dlouhé studijní i pracovní kariéry.

Současní mladiství z hlediska jejich zdraví jsou nositeli rozporných antropomotorických a zdravotních znaků. Pozitivní je to, že stále pokračuje sekulární (dlouhodobá) akcelerace celé populace. Narůstá tělesná výška a hmotnost. Zvětšuje se obvod hrudníku (méně však vitální kapacita plic). Dospívání dívek nastupuje již v intervalu 9 - 14 let, u chlapců v 11 - 16 letech. V jediných ročnících škol takto mohou být, v biologickém smyslu, rozptýly až 6,5 roku věku.

Jako nepříznivé znaky ve zdravotním stavu mladistvých je třeba evidovat a brát v úvahu:

- vyšší hodnoty depotního tuku – až o 10% - oproti stavu z poloviny dvacátého století
- pohybová výkonnost 15letých a 19letých je na spodní hranici celosvětově uznaných standardů
- výrazný vzestup smyslových vad (13%), ortopedických vad (6,5%), kožních a dalších alergií (12,5%)
- stoupá počet dětí s lehkými poškozeními mozku (až v rozsahu 7 – 12% populace)
- změněná pracovní schopnost je přiznávána více jak 10% mladé populace
- celkový počet žáků s chronickými chorobami nebo vadami přesahuje na přelomu tisíciletí více jako 25% celé mladé populace
- na výběrových českých středních školách studuje 38 – 50 % studentů s oslabeným zdravím.

Lidské zdraví je velmi složitou potencialitou člověka. Jeho rozvoj a údržba je podmíněna dědičností, stravou, pohybovým režimem, pracovním režimem, životním stylem, životním

prostředím, zdravotní péčí. Zabývat se tím, co by bylo třeba dělat na tomto poli, vzhledem k profesním kariérám mladistvých, zásadně překračuje rámec předkládaného textu. Na předložených řádcích je možné pouze konstatování: je značná část žáků a studentů ZŠ a SŠ, kteří kvůli svým zdravotním handicapům musí výrazně omezovat svá profesně kariérní rozhodnutí – první i druhou směrovou volbu povolání. Pro ilustraci uvedeného tvrzení uveďme, že z celé sestavy středních škol jsou pouze dva typy z nich, na něž mohou absolventi základních škol vstupovat bez zdravotních omezení: na gymnázia a střední ekonomické školy. Dodatečná omezení však na mnohé jejich absolventy čekají na školách vysokých.

Diagnostika zdravotního stavu. Začněme konstatováním, že z profesně poradenského hlediska je nezbytné mít přehled alespoň o případech žáků a studentů, kteří jsou se svým zdravotním stavem a směrovými volbami (s jejich profesní orientací) v rozporu.

V diagnostice zdravotního stavu je nezbytné:

- registrovat a vyžadovat od odpovídajících zdravotních orgánů přiměřené lékařsko diagnostické zprávy – a pracovat s nimi jako s poradensky důvěrnými materiály
- získávat informace od učitelů tělesné výchovy, třídních učitelů
- získávat informace od rodičů žáků a studentů – a patřičně taktně a důvěrně vedenými poradenskými konzultativními formami styku řešit problémy jedinců.

Náměty k procvičení studijního textu:

Vypracujte strukturu poradenské besedy pro žáky (rodiče) o aktuálním zdravotním stavu žáků na vaší škole a o zdravotních omezeních, která jsou stanovena pro příjem na středních a vysokých školách.

VI. PROFESNĚ ROZHODOVACÍ ZPUSOBILOST MLADISTVÝCH

Profesně rozhodovací způsobilost v procesu profesní kariéry mladistvých. Nakonec zařadíme analýzu profesně kariérní potenciality zvané – profesně rozhodovací schopnost mladistvých. Je to schopnost, která je v průběhu životní studijní i pracovní kariéry hojně využívána. Považme, že celá profesní cesta je přímo poseta nespočetnými okamžiky, kdy všichni, kdo po ní jdou, musí řešit jistá dilemata, pro něco se musí rozhodnout. Před první velká rozhodnutí jsou vystaveni žáci základních škol již na přelomu mezi prvním a druhým stupněm této školy. Jistá část žáků se prostřednictvím výběru alternativ rozhodují pro přechod na osmiletá gymnázia, event. na specializované školy pro nadanou mládež. V závěru základní školy čeká na celou zbylou populaci mimořádně závažná - první směrová volba povolání, resp. volba studijních směrů dalšího odborného vzdělávání. Pak následují: druhá směrová volba v závěru studia na středních školách, třetí volba v závěru vysokoškolského studia a ještě velká řada rozhodnutí, která budou zákonitě korigovat vlastní pracovně profesní fázi kariéry.

Profesně rozhodovací schopnost jako výsledek formativního procesu. Jako každá schopnost je i tato výrazně závislá na vnitřních danostech každého jedince. Jedni jsou v rozhodovacích situacích pohotoví, pohybliví, se svými rozhodnutími jsou rychle hotovi. Někdy říkáme, že tito jedinci jsou až zbrklí v rozhodování a i konání. Jsou jiní, kteří potřebují čas pro své soudy. A nakonec jsou takoví, kteří situace sami od sebe nerozhodnou a nevyřeší ani v dlouhém čase. V oblasti profesních rozhodnutí tito jedinci nechávají činit příslušná rozhodnutí jinými: rodiči, kamarády, učiteli. Empirické průzkumy předchozí situace potvrzují. Nicméně rozhodovací způsobilost je však závislá i na patřičných záměrných, soustavně prováděných didakticko formativních aktivitách. Proces utváření profesně rozhodovací schopnosti vychází z její podstaty: je to potenciální stav člověka konat včasné, situaci odpovídající, všech podmínek znalá, racionální rozhodnutí. V nich jedinec konfrontuje své profesní zájmy a předpoklady na jedné straně – s možnostmi, omezeními profesí a pracovně profesních realizačních příležitostí na druhé straně. Úroveň poznání a zhodnocení obou uvedených stránek volebních dilemat, míra motivace a profesně kariérní aktivity, rozhodují o pohotovosti a kvalitě příslušného rozhodnutí.

Profesně rozhodovací způsobilost je významnou součástí celkové kariérní kompetentnosti člověka. Má řadu jistých **kvalitativních znaků**.

Především se prosazuje prostřednictvím dvou posloupných kroků – **rozhodovacích fází**, které v rozhodovacím procesu na sebe navazují:

- fáze anticipace (předjímání): jedinci v ní zkoumají alternativy řešení, a to za využití všech informací, které mají pohotově k dispozici; pokud se objasní vše pro i proti, a hlavně se ujasní převládající tendence, nastoluje se reálná situace pro volbu řešení
- fáze realizace rozhodnutí a přizpůsobení se rozhodnutí: jedinec činí rozhodnutí, vyjevuje je potřebným způsobem a přijímá podmínky, resp. opatření, která jsou s rozhodnutím spjata

Evidentním znakem profesně rozhodovací schopnosti – a uskutečňování profesních voleb – je její **závislost na věkovém a profesně orientačním zrání mladistvých**. Pro dokumentaci použijme výsledky empirického průzkumu, který uskutečnil autor tohoto textu v uplynulých letech (N=628 resp., 1999).

Ročník školy	% jedinců vyjadřujících svá rozhodnutí
3. -5. ročník ZŠ	Svou volbu povolání, kterou bylo možno uznat jako profesní rozhodnutí, vyjadřovalo - 26% žáků
6. ročník ZŠ	Svou volbu povolání vyjadřovalo - 77,7% žáků
7. ročník ZŠ	Volbu povolání, event. volbu střední školy s perspektivami profesní kariéry vyjadřovalo - 84,1% žáků
8. a 9. roč. ZŠ	Případy žáků, kteří nebyli schopni vyjádřit své profesně orientační rozhodnutí, se vyskytovaly ojediněle
1. – 4 roč. SŠ	Zde jsme svědky nových váhání při volbách povolání a volbách dalších studijních cest a vstupech do profesní praxe; v závěru se rozhodnou všichni, více jak 30% z nich

by si přálo poradenskou participaci na rozhodování

Empirická ilustrace o stavu rozhodování žáků a studentů ZŠ a SŠ ukazuje vcelku průkazně, že rozvíjení schopnosti rozhodovat se a jejích obsahových komponent, je vhodné podporovat edukativně poradensky hned od počátku druhého stupně základní školy – a pokračovat v tom i na školách středních. Podstata spočívá ve vícenásobném navozování situací, v nichž jedinci se musí rozhodovat. Je tomu tak v záměrně navozených cvičebních situacích, v různorodých jejích formách:

-ve skupinových herních skupinách s námětem volby povolání (s koncepcí životní kariérní cesty)

-v aplikačních situacích, navazujících na výuku v odpovídajících vyučovacích předmětech a praktikách: zvláště v občanské nauce a ve speciálně poradensky koncipovaném předmětu „Profesní poradenství“ anebo „Volba“.

V uvedených zaměstnáních účastníci nejen vyjadřují své volby, ale nesou za ně i zodpovědnost“, musí svá rozhodnutí zdůvodňovat, obhajovat, snášet za ně nejen projevy souhlasu, ale i kritiky a odmítání.

Metodická poznámka: Řadu použitelných skupinových her s profesně rozhodovací tématikou (s vhodnými náměty a metodikou jejich vedení) se mohou zájemci setkat v publikacích, které jsou uvedeny na konci této kapitoly.

Dále si všimněme kvalitativního znaku, který označíme jako **homogenost** u opakovaně **vyjadřovaných profesních rozhodnutí**. Pro její hodnocení využijme škálovací stupnici kterou navrhuje autor J. Bublín (1974, s.35 –36). Operuje přitom s okolností, kterou je srovnávání homogenity dvou a více voleb povolání jedinou osobou.

Homogenita vyjádřených voleb

Srovnání vyjádřených voleb

1. Homogenní, uspokojivě srovnatelné volby

Obsah profesních činností v obou volených povoláních je totožný anebo velmi příbuzný (učitel těl. vých. – trenér)

2. Rozhodnutí jsou zčásti homogenní

Některé vnitřní – důležité znaky povolání jsou příbuzné (např.: zedník – dlaždič; zootechnik – technik rostl. výr.)

3. Rozhodnutí nehomogenní	Povolání jsou z hlediska vnitřního obsahu zcela rozdílná (např.: ošetřovatelka cizokrajné zvěře – právnička)
4. Jedinec neudává druhou volbu, příp. ani první	Žák – student tvrději setrvává u jediné volby anebo nevolí vůbec, příp. vysvětluje, že neví ... že dosud není rozhodnutý ...

Se značnou mírou obecnosti uvedme jisté **orientační standardy**, týkající se počtu, resp. strukturace volby povolání:

Školní věk	Standard ve vyjadřování profesních rozhodnutí
-------------------	--

Žáci 5. – 6. tř. ZŠ	Žáci by měli být schopni vyjádřit volbu jednoho povolání (i se zdůvodněním - motivy volby)
Žáci 7. - 8. tř. ZŠ	Žáci by měli být schopni vyjádřit volbu dvou profesí, jako rozhodnutí hlavní a náhradní
Žáci 9. tř. ZŠ
A frekventanti SŠ	Mladiství této věkové skupiny by měli vyjádřit tři profesní volby: hlavní a dvě náhradní; uvedené volby by měly být značně homogenní

Kvalita profesních rozhodnutí se dá do jisté míry zvýšit prostřednictvím výše uvedených, cílených tréninkových situací. Avšak jen nepodstatně. Spíše u jedinců, kteří jsou z různých důvodů v celkovém profesně kariéřním vývoji zpožděni. U naprosté většiny mladistvých se kvalita profesně rozhodovací schopnosti bude rozvíjet v organické návaznosti na utváření dalších potencialit: na profesní informovanosti, všeobecných schopnostech a speciálních schopnostech, motivaci a zkušenostech z profesně pracovních činností.

Diagnostika profesně kariéřní rozhodovací způsobilosti. Základem efektivní diagnostiky jsou tyto okolnosti:

- dlouhodobě vedené záznamy o volbě povolání a jejich vyhodnocování s jistými hodnotícími standardy
- dlouhodobé srovnávání profesních rozhodnutí s profesními zájmy a profesními předpoklady
- sledování a srovnávání profesních rozhodnutí s profesně zájmovými aktivitami jedinců
- využívání více diagnostických prostředků a informací od více činitelů.

Reálně využitelné diagnostické prostředky a postupy v práci výchovných poradců:

- studium dlouhodobě vedené dokumentace o profesně orientačním vývoji jedinců, zvl. záznamů o vývoji profesních voleb
- slohové práce na téma: „ Čím chci být“, „Která povolání se mi líbí“, „Mé představy o životní pracovní kariéře“
- Dotazník profesně kariérního vývoje (se speciální pasáží, vyzývající respondenta k vyjádření příslušných profesních rozhodnutí, včetně vývoje jeho rozhodnutí v předchozí době
- Konzultační rozhovor na téma „Volba povolání“
- Skupinové zaměstnání na téma „Volba povolání“

Metodická poznámka: Diagnostické prostředky, jako – schémata slohových prací, schéma konzultačního rozhovoru, dotazník profesně kariérního vývoje – budou výchovným poradcům dodány péčí CDV MU v Brně.

Náměty k procvičení studijního textu:

1. Vypracujte si scénář profesně rozhodovací hry pro skupinu žáků – studentů.
2. Využijte ve vaší případové poradenské práci nabídnuté standardy v hodnocení rozhodovací úrovně klientů.

Studijní literatura:

Kol.: Volba povolání. Most 1999.

Pike, G. – Selby, D.: Globální výchova, Praha 1994

